

ДО ПИТАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Аналізуються питання охорони праці особливого суб'єкта трудового права — неповнолітніх. Дається визначення поняття «неповнолітня працююча молодь».

Ключові слова: охорона праці, неповнолітній працівник, роботодавець, держава.

Анализируются вопросы охраны труда особого субъекта трудового права — несовершеннолетних. Дается определение понятия «несовершеннолетняя работающая молодежь».

Ключевые слова: охрана труда, несовершеннолетний работник, работодатель, государство.

This article is devoted to the subject of a special labor protection of labor law — minors. Analyzed the domestic and foreign legislation on this issue. Given the definition of «minor working young people».

Key words: health and safety, young worker, the employer, the state.

В умовах реформування Української державності, створення нових галузей законодавства, що регулюють відносини в різних сферах життя суспільства, змін і вдосконалення структури органів державної влади і місцевого самоврядування досить актуальними постають проблеми забезпечення прав і свобод людини, особливо дитини, чіткого правового регулювання статусу неповнолітніх, підвищення ефективності заходів, спрямованих на надійне забезпечення їх правового захисту.

Необхідність особливого режиму охорони неповнолітніх обумовлена насамперед наявністю у них характерних вікових фізіологічних і психологічних особливостей, що визначають їх підвищену вразливість і сприйнятливність до зовнішніх впливів. Особливості підходу до захисту неповнолітніх, створення додаткових гарантій охорони їхніх прав, свобод і законних інтересів викликані також усвідомленням важливості створення найсприятливіших умов для їх повноцінного розвитку, належного виховання з метою закладення надійних підвалин майбутнього людства. Приєднання України до Конвенції про права дитини зумовило внесення якісних змін до законодавства, що стосується захисту дітей, передбачення нових гарантій належного розвитку неповнолітніх.

З метою покращення становища з охорони прав дітей в Україні та приведення національного законодавства у відповідність до положень «Конвенції про права дитини» 26 квітня 2001 р. Президент України підписав Закон України «Про охорону дитинства»¹. Важливим є те, що даний Закон визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і встановлює основні засади державної політики щодо неї.

Ст. 43 Конституція України проголосила право кожного на працю і визначила умови його реалізації. Відповідно до ч. 5 ст. 43 Основного Закону неповнолітні працівники не тільки володіють цим правом нарівні з іншими, а й є суб'єктами, які потребують підвищеної охорони їхньої праці, у встановленні для них особливого правового механізму реалізації соціально-трудова прав.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону праці»², охорона праці — це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Щодо визначення поняття «неповнолітній», то в українському законодавстві існує два терміни, що позначають особу до досягнення нею повноліття (тобто до 18 років), — власне «неповнолітній» та «дитина». Так, у Законі України «Про охорону дитинства» дається

визначення дитини як особи віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше, що відповідає визначенню Конвенції ООН про права дитини³.

Відповідно охорона дитинства — система державних і громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав (ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства»).

У законодавстві України правовідносини у сфері охорони праці неповнолітніх регулюються главою XIII Кодексу законів про працю України. Згідно ст. 187 КЗпП неповнолітні, тобто особи, які не досягли вісімнадцяти років, у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток і деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України. Умови праці неповнолітніх на виробництві повинні відрізнятися від умов праці дорослих працюючих. Це пояснюється як фізіологічними особливостями організму підлітків, який тільки формується, так і відсутністю у більшості з них відповідної професії і спеціальності. Саме ці обставини і визначили відмінність правового регулювання їхньої праці, хоча за загальним правилом на неповнолітніх повністю поширюється законодавство про працю, а їхні права щодо трудового договору прирівнюються до прав повнолітніх працюючих. У той же час в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток і деяких інших умов праці їм надаються пільги.

З метою охорони здоров'я неповнолітніх ст. 188 КЗпП не допускає прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років. Як виняток, можуть прийматись на роботу особи, які досягли п'ятнадцяти років за письмової згоди одного з батьків або особи, що їх заміняє. Усі особи молодше вісімнадцяти років приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду і в подальшому, до досягнення ними двадцяти одного року, щороку підлягають обов'язковому медичному оглядові. Власник або уповноважений ним орган зобов'язаний за свої кошти організувати проведення попереднього (при прийнятті на роботу неповнолітніх) і щорічного обов'язкового медичного огляду до досягнення ними 21 року.

Забораються застосування праці осіб молодше вісімнадцяти років на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах. Список таких робіт затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України №46 від 31 березня 1994 р.⁴

Ст. 190 КЗпП передбачена заборона залучення неповнолітніх до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. Такі норми містяться у Наказі Міністерства охорони здоров'я України №59 від 22 березня 1996 р.⁵, яким, зокрема, передбачається, що: до тривалої роботи по підійманню та переміщенню важких речей підлітки до 15 років не допускаються; робота неповнолітніх з вантажами не повинна становити більше 1/3 робочого часу; вага окремого вантажу, який можуть підіймати та переміщувати неповнолітні, не повинна перевищувати встановлені граничні норми.

Ці ж положення передбачені й ст. 11 Закону України «Про охорону праці», яка так і називається «охорона праці неповнолітніх». Даною нормою передбачено, що не допускається залучення неповнолітніх до праці на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні, а також до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних норм підіймання і переміщення важких речей, що затверджуються центральним органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я. Неповнолітні приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду.

Охорона праці неповнолітніх займає особливе місце й у міжнародно-правовому регулюванні, їй присвячено багато конвенцій та рекомендацій МОП.

Так, у ст. 7 Конвенції МОП «Про мінімальний вік для прийому на роботу»⁶ зазначено, що прийом на роботу осіб, які досягли 14-річного віку допускається за наявності таких умов: а) ці особи повинні бути учнями загальноосвітніх шкіл чи інших навчальних закладів відповідної класифікації; б) виконувана робота має бути легкою і не завдавати шкоди здоров'ю чи розвитку; в) робота не повинна завдавати шкоди відвідуваності навчального закладу, порушувати навчальний процес і виконуватися у вільний від навчання час; г) отримано згоду одного з батьків або особи, яка його замінює.

Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р.⁷ також приділила велику увагу праву дітей та підлітків на захист у сфері праці. Її сторони, зокрема, зобов'язалися: а) встановити, що мінімальний вік прийняття на роботу становить 15 років, за винятком дітей, які залучаються до виконання робіт, визнаних легкими роботами, що не завдають шкоди здоров'ю дітей, їхній моралі або освіті; б) встановити, що мінімальний вік прийняття на роботу, де умови праці визнано небезпечними або шкідливими для здоров'я, становить 18 років; в) заборонити застосування праці осіб, які ще здобувають обов'язкову освіту, на роботах, що можуть порушити процес їхнього повного навчання; г) обмежити тривалість робочого часу для осіб молодше 18 років відповідно до потреб їхнього розвитку, і особливо потреб у професійній підготовці; г) визнати право молодих працівників і учнів на справедливую заробітну плату або іншу відповідну допомогу; д) встановити, що час, витрачений підлітками за згодою роботодавця на професійну підготовку у нормовані робочі години, зараховується як робочий час; е) встановити, що працюючі особи молодше 18 років мають право на щорічну оплачувану відпустку тривалістю не менше чотирьох тижнів; є) заборонити застосування праці осіб молодше 18 років на роботах у нічний час, за винятком деяких робіт, визначених національними законами чи правилами; ж) передбачити, що особи молодше 18 років, праця яких застосовується на роботах, визначених національними законами чи правилами, підлягають регулярному медичному оглядові; з) забезпечити особливий захист дітей і підлітків від фізичних і моральних ризиків, на які вони наражаються, і зокрема, від тих ризиків, що безпосередньо або опосередковано впливають з виконуваної ними роботи.

Цікавим є досвід правового регулювання охорони праці неповнолітніх і в інших країнах. Так, ст. 63 Трудового кодексу Росії⁸ встановлено диференційований підхід до визначення часу початку трудової діяльності (загальний вік — 16 років; після отримання загальної освіти або залишення загальноосвітнього закладу — 15 років; за згодою одного з батьків або особи, яка їх заміняє — 14 років, а у виняткових випадках з більш раннього віку). При цьому Кодекс праці республіки Польща у ст. 190 визнає неповнолітніми осіб з 16 до 18 років і забороняє приймати на роботу осіб молодше 16 років. Обов'язковими умовами, за яких допускається прийняття на роботу неповнолітнього, є а) закінчення гімназії; б) наявність медичного висновку, який підтверджує, що робота даного виду не загрожує стану його здоров'я (ст. 191)⁹.

Як бачимо, рівень норм з охорони праці неповнолітніх у зарубіжних країнах різняться. Приміром, спеціальна подовжена відпустка для молоді існує у ФРН, Італії, Норвегії та відсутня в інших країнах. В Італії, Швеції, Іспанії є заборони чи обмеження праці підлітків у нічний час. У низці інших країн таких норм немає. У деяких країнах діють граничні норми перенесення ваги для неповнолітніх працівників¹⁰.

При розробці нового Трудового кодексу України необхідно, на нашу думку, використувати досвід законодавчого регулювання трудової діяльності неповнолітніх в інших країнах.

Також необхідно наголосити, що відповідно до п. 3 ст. 10 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права¹¹, держави-учасники зобов'язані забезпечувати захист дітей від економічної і соціальної експлуатації.

У зв'язку з цим держави повинні визнавати, що застосування їхньої праці в галузі, шкідливій для їхньої моральності та здоров'я чи небезпечній для життя або такої, що може

завдати шкоди їхньому нормальному розвитку, повинно бути каране за законом. Крім того, держави повинні встановити межі віку, нижче яких користування платною дитячою працею забороняється і карається законом.

На підставі викладеного, зазначимо, що неповнолітня працююча молодь — це особлива група населення, яка відрізняється від інших віком, правовим положенням, наявністю додаткових трудових пільг і гарантій, наданих їй державою під час виконання трудової діяльності з урахуванням віку, стану здоров'я та умов праці. Тому нині охорона праці неповнолітніх не менш важливе завдання, ніж охорона праці дорослих людей. Адже діти та підлітки менш здатні чинити опір у порівнянні з дорослими людьми й тому не можуть подібно до них протестувати проти несправедливих умов праці. Неповнолітня молодь при виконанні трудових завдань повинна бути насамперед захищена від посягання на їхнє здоров'я, і при цьому їхня робота не повинна бути перешкодою для їхнього всебічного розвитку.

Головна ціль держави — за допомогою законодавства про охорону праці неповнолітніх захищати дітей і підлітків від психічних і фізичних перевантажень і від небезпек на робочому місці.

1. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. // Офіційний вісник України. — 2001. — Ст. 981. **2.** Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р., № 2694-ХІІ // ВВР України. — 1992. — № 49. — Ст. 668. **3.** Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / Упоряд. Т. Яблонська. — К.: Сфера, 1999. — С. 45. **4.** Перелік важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх, затв. наказом МОЗ України від 31.03.1994 р., № 46 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0176-94/card6#Public> **5.** Граничні норми підймання і переміщення важких речей неповнолітніми, затв. наказом МОЗ України від 22.03.1996 р., № 59 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0183-96/card6#Public> **6.** Про мінімальний вік для прийому на роботу. Конвенція № 138, ухв. Ген. Конференцією МОП 06.06.1973 р. // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною Організацією Праці (1965-1999). — Т. 2. — Женева: Міжнародне Бюро Праці, 1999. — С. 988 — 994. **7.** Прилишко С.М., Ярошенко О.М. Трудове право України: Підруч. — Х.: Вид-во ФІНН, 2011. — С. 697. **8.** Трудовой кодекс Российской Федерации от 30.12.2001 г. № 197-ФЗ // Российская газета. — 2001. — № 256. — 31 декабря. **9.** Кодекс праці Республіки Польща: неофіц. переклад. — К., 2003. — 163 с. **10.** Киселев И.Я. Сравнительное и международное трудовое право: Учебник. — М.: Дело, 1999. — С. 223, 224; Испания. Конституция и законодательные акты / Под ред. Н.Н Разумовича. — М.: Прогресс, 1982. — 352 с. **11.** Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0176-94/card6#Public>